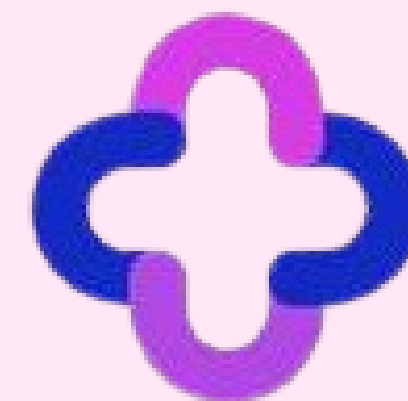

ПІДРОЗДІЛ: Оксигено- та сульфуровмісні органічні сполуки

ТЕМА:

Феноли
Спирти
Альдегіди,
кетони

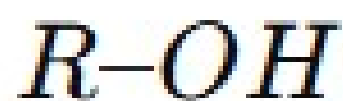

СПИРТИ

(alcohols)

Спирти — це органічні сполуки, що містять одну або кілька гідроксильних груп ($-OH$), сполучених із насиченим (sp^3) атомом Карбону.

Загальна формула:

де R — алкільний
радикал.

◆ 2. Класифікація

Спирти класифікують за кількома ознаками.

1. Залежно від кількості гідроксильних груп вони поділяються на одноатомні ($R-OH$) — такі, що мають одну гідроксильну групу, двоатомні ($R-(OH)_2$) — мають дві гідроксильні групи, три-, чотири- та інші багатоатомні — мають відповідно три, чотири і більше гідроксигруп. Кількість гідроксильних груп у молекулі спирту називають атомністю.

2. Залежно від характеру вуглеводневого залишку розрізняють насичені, ненасичені, ароматичні та гетероциклічні спирти.

3. Залежно від характеру атома Карбону, з яким сполучена гідроксигрупа, спирти поділяються на первинні, якщо гідроксил розміщений біля первинного атома Карбону, вторинні — гідроксил біля вторинного атома Карбону і третинні —

◆ 2. Класифікація

- **За кількістю гідроксильних груп:**

Одноатомні: метанол, етанол, пропанол.

Багатоатомні (поліоли): етиленгліколь (2 -ОН), гліцерин (3 -ОН).

- **За типом карбону, до якого приєднана -ОН:**

Первинні (1°): $R-CH_2OH$

→ при окисненні дають альдегіди → кислоти
(наприклад, етанол → ацетальдегід → оцтова кислота)

Вторинні (2°): $R-CHOH-R$

→ при окисненні дають кетони
(наприклад, ізопропанол → ацетон)

Третинні (3°): R_3C-OH

→ не окиснюються (немає гідрогену біля -ОН)

- **За природою радикалу:**

Аліфатичні (етанол, гліцерин)

Ароматичні (бензиловий спирт)

Ненасичені (алліловий спирт)

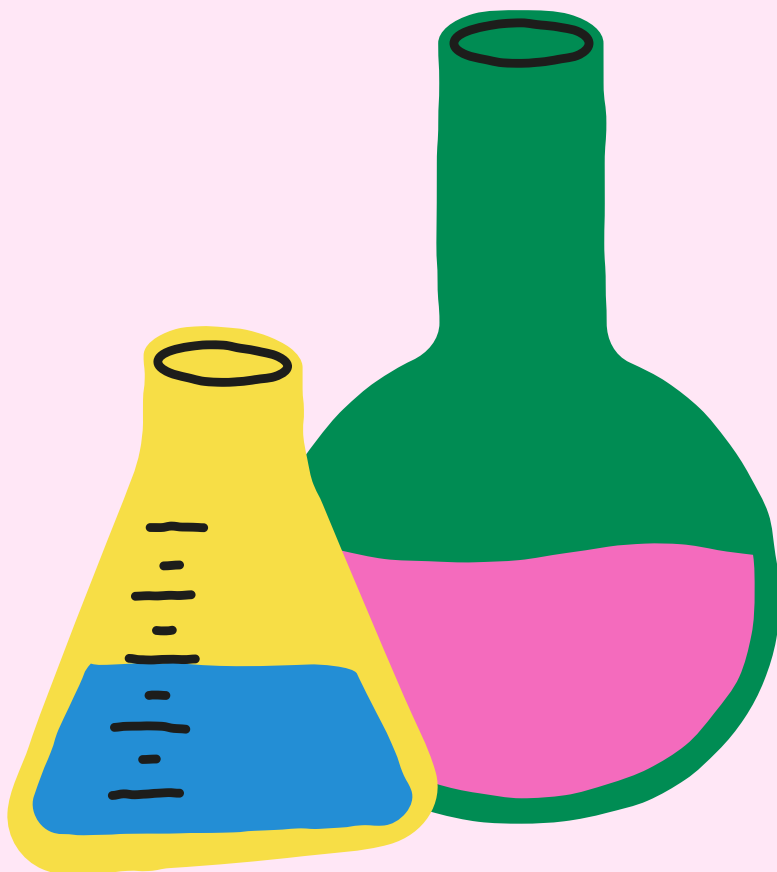
Ізомерія.

В ряду насичених одноатомних спиртів можлива:

- а) ізомерія карбонового скелета вуглеводневого залишку;
- б) ізомерія положення гідроксильної групи в однакових ланцюгах;
- в) для ненасичених і циклічних спиртів існує цис-, транс-ізомерія;
- г) міжкласова ізомерія (одноатомні спирти-прості ефіри).

◆ 3. Фізичні властивості

1. Рідини або тверді речовини (залежно від маси).
2. Добре розчинні у воді (особливо коротколанцюгові).
3. Температура кипіння вище, ніж у вуглеводнів, через водневі зв'язки.
4. Запах характерний, для етанолу — приємний, для метанолу — різкий.

◆ 4. ХІМІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ

Тип спирту	Гликоз
Первинний	Альдегід
Вторинний	Кетон
Третинний	Не окис.

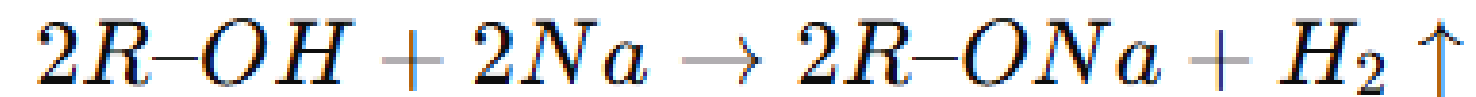

1) Кислотні властивості (слабкі кислоти):

2)

Окиснення:

Утворюються алкоголяти
(алкоксиди).

3) Дегідратація (втрата води):

а) Внутрішня (утворення алкену):

Окисники: CuO , $K_2Cr_2O_7/H_2SO_4$,
 $KMnO_4$.

б) Міжмолекулярна (утворення етерів):

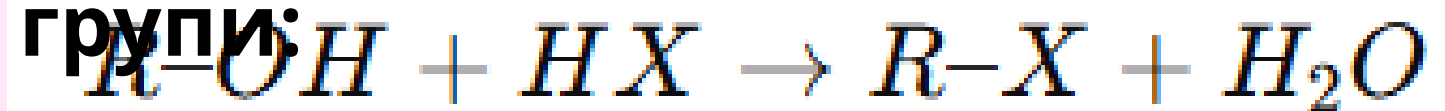
$(t^\circ < 140^\circ C)$

⚙ 4) Реакції заміщення гідроксильної

групи:

(утворення
галогеналканів)

⚙ 5)

Етерифікація:

(утворення естерів;
каталізатор — H_2SO_4)

◆ 5. Багатоатомні спирти (поліоли)

▪ Етиленгліколь ($HO-CH_2-CH_2-OH$)

Токсичний, використовується в антифризах.

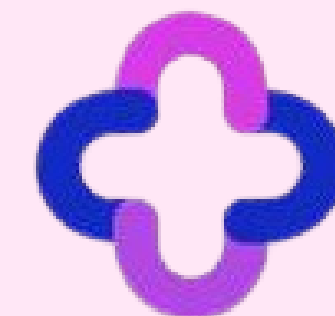
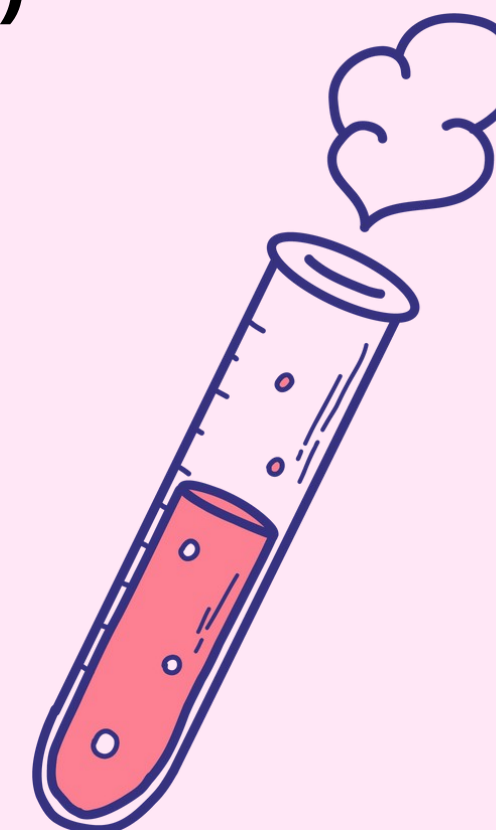
При окисненні → щавлева кислота ($COOH-COOH$).

▪ Гліцерин ($HO-CH_2-CH(OH)-CH_2-OH$)

Безбарвна в'язка рідина, солодка на смак.

Важлива складова тригліцеридів (жирів).

Використовується у фармації, косметичці.

◆ 6. Біологічне та клінічне значення

■ Етанол:

Метаболізується у печінці:

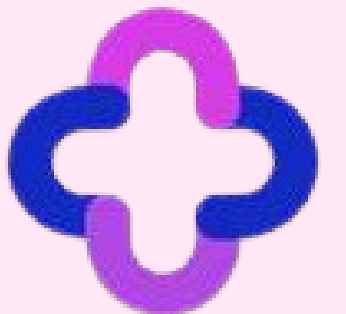
Надмірне вживання → токсичне ураження печінки, нейротоксичність.

Використовується як антисептик, розчинник, у лікарських формах. Окиснюється до формальдегіду і мурашиної кислоти → сильна токсичність, сліпота, смерть.

Лікування: етанол (конкурентне інгібування алкогольдегідрогенази).

◆ 7. Якісні реакції

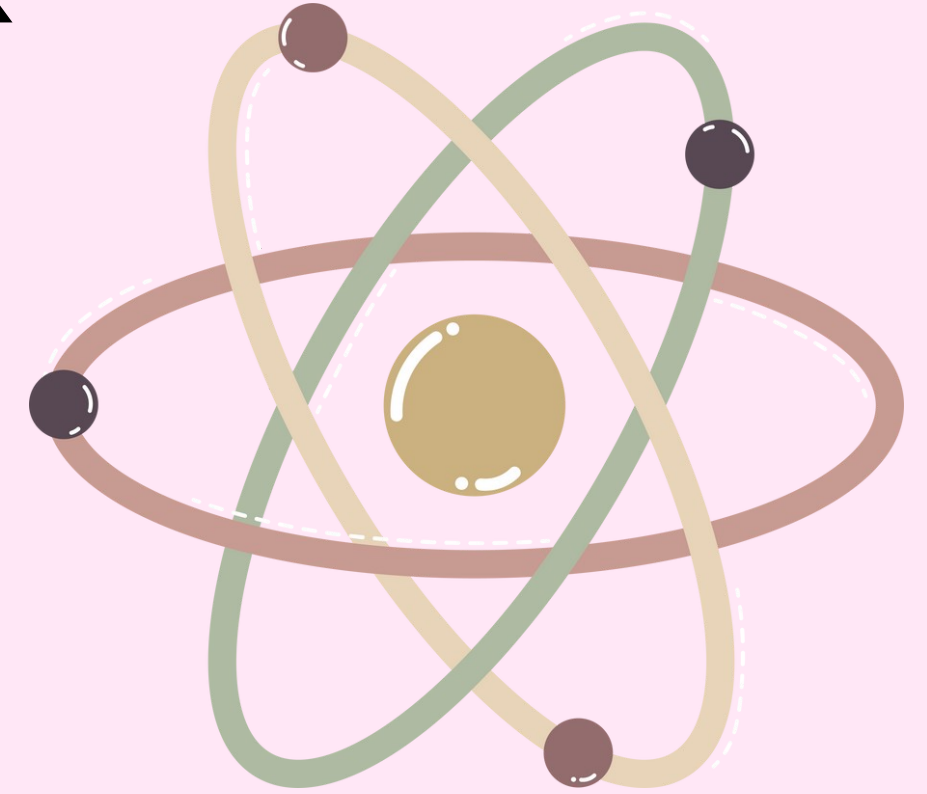
◆ 8. Типові тестові запитання КРОК

1. При окисненні якого спирту утворюється ацетон?

- A. Метанол
- B. Етанол
- C. Ізопропанол
- D. Гліцерин
- E. Етиленгліколь
- ☒ C. Ізопропанол

2. Яка сполука вступає в реакцію з металевим натрієм із виділенням водню?

- A. Етан
- B. Етаналь
- C. Етанол
- D. Ацетон
- E. Етилен
- ☒ C. Етанол

3. Отруєння метанолом призводить до сліпоти через утворення:

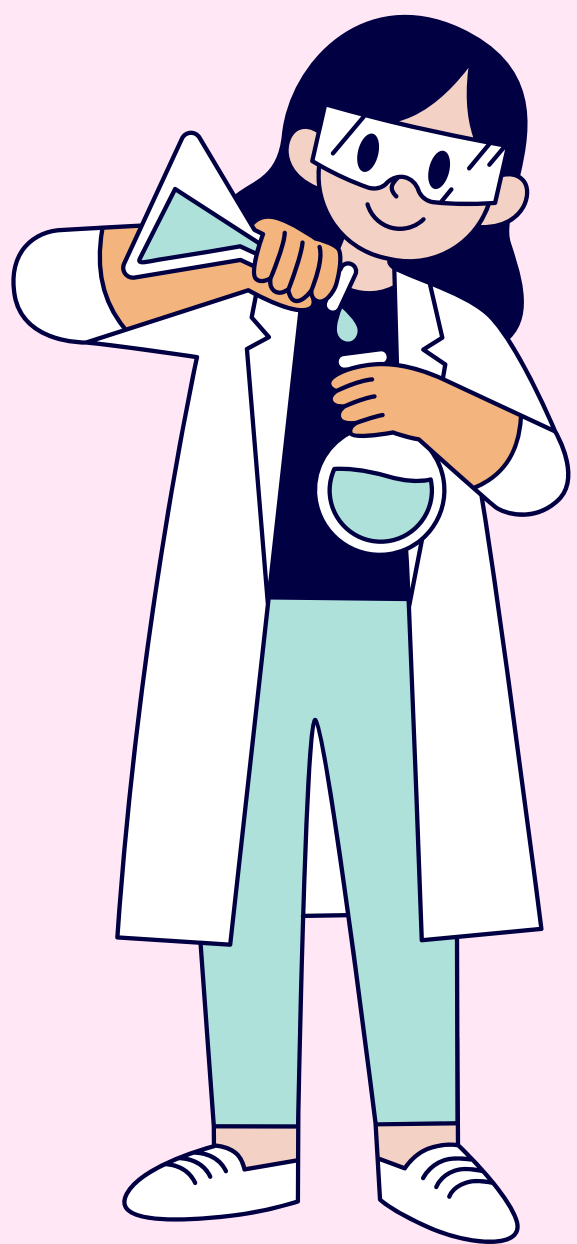
- A. Етаналю
- B. Мурашиної кислоти
- C. Ацетальдегіду
- D. Оцтової кислоти
- E. Ацетону

4. ☒ В. Мурашина кислота не реагує з CuO при нагріванні:

- A. Етанол
- B. Пропанол-2
- C. Трет-бутанол
- D. Метанол
- E. Бутанол
- ☒ C. Трет-бутанол

5. Який спирт утворює етер при нагріванні з H_2SO_4 при $t^\circ < 140^\circ\text{C}$?

A. Метанол

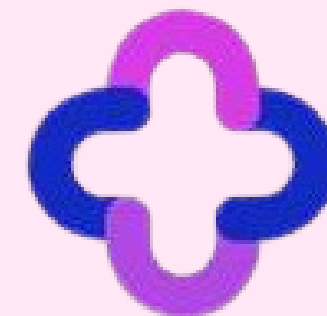
B. Етанол

C. Пропанол

D. Ізопропанол

E. Бутанол

☒ B. Етанол

ФЕНОЛИ

(Phenols)

Феноли можна розглядати як продукти заміщення одного або кількох атомів Гідрогену ароматичного кільця на гідроксигрупи. Тобто на відміну від ароматичних спиртів у цих сполуках гідроксигрупи сполучені безпосередньо з атомами Карбону ароматичного кільця

◆ 1. Визначення

Феноли — це ароматичні гідроксипохідні, у яких гідроксильна група ($-OH$) безпосередньо сполучена з атомом карбону бензенового кільця.

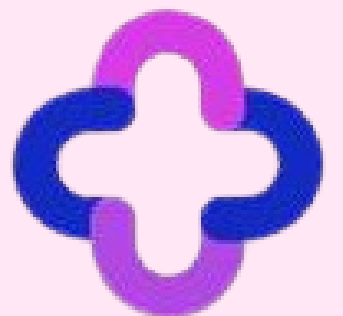
Загальна формула:

де Ar — ароматичний радикал.

Приклад:

Фенол — C_6H_5OH
(гідроксибензен)

◆ 2. Класифікація

- За кількістю гідроксильних груп:

Одноатомні — фенол, крезол.

Багатоатомні (поліфеноли) — резорцин (1,3), гідрохінон (1,4), пірокатехін (1,2).

- За кількістю бензенових кілець:

Прості феноли — фенол, крезол.

Складні (бі- та поліциклічні) — нафтоли (1-нафтол, 2-нафтол).

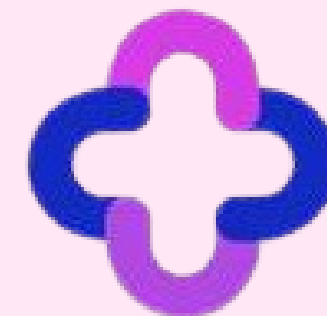
◆ 3. Фізичні властивості

Безбарвні кристали з характерним запахом (на повітрі рожевіють через окиснення).

Помірно розчинні у воді, добре розчинні в етанолі, ефірі.

Отруйні, мають бактерицидну дію.

Температура плавлення фенолу $\approx 43^{\circ}\text{C}$.

◆ 4. ХІМІЧНІ ВЛАСТИВОСТІ

⚙ 1) Кислотні властивості

Феноли — слабкі кислоти, сильніші за спирти, але слабші за карбонові кислоти.

Реакція з лугами:
(утворюється фенолят
натрію)

Не реагують із Na_2CO_3 (бо слабші за
 H_2CO_3)

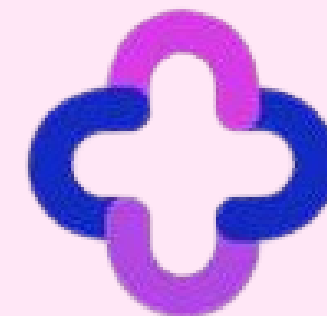
⚙ 2) Окиснення

Феноли легко окиснюються на повітрі → утворюються хінони (наприклад, гідрохінон → п-бензохінон).

Це обумовлює їх антиоксидантну та редукційну активність.

⚙ 3) Електрофільне заміщення в ароматичному кільці

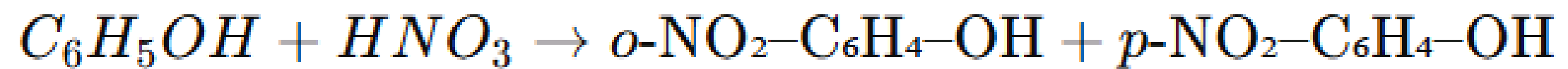
Група $-OH$ активує кільце (орієтант I роду), реакції проходять переважно в орто- і пара-положення.

Нітрування

:

(нітрофеноли)

Бромовання

:

(утворюється 2,4,6-трибромфенол — білий осад)

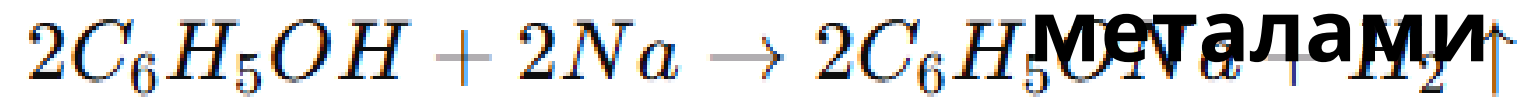
навіть без
каталізатора:

👉 це якісна реакція на фенол.

Сульфування:

→ утворення фенолсульфокислот (залежно від t° — орто чи пара).

⚙ 4) Реакції з

металами

(утворюються феноляти, як і зі спиртами)

⚙ 5) Реакція з хлоридом ацилу / ангідридами

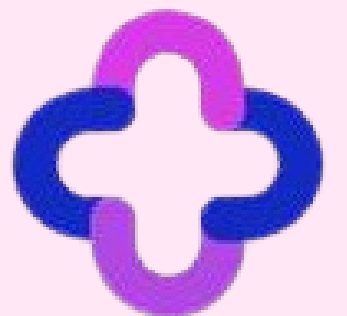

кислот (утворення ефірів — фенолових естерів)

⚙ 6) Конденсація з формальдегідом

→ фенолформальдегідні смоли (бакеліт, фенопласт)

важливі пластмаси.

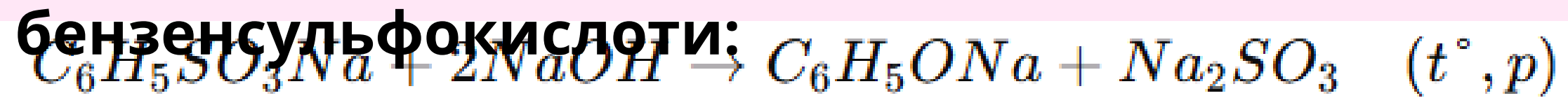

◆ 5. Отримання

1 3

бензенсульфо кислоти:

→ фенол (після
нейтралізації)

2 3 хлорбензену (кумановий

(реакція при високій t° і
тиску)

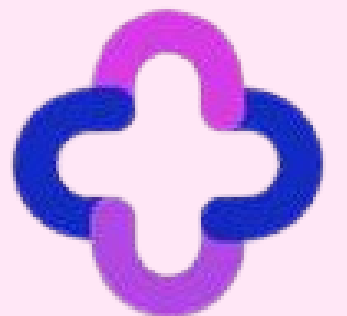
3 Окиснення

(основний промисловий
спосіб)

◆ 6. Біологічне та медичне значення

- Фенол — антисептик (карболова кислота), проте токсичний.
- При потраплянні на шкіру — коагуляційний некроз.
- Пери фенолу — отруйні (ураження ЦНС, печінки, нирок).
- Крезолі — менш токсичні, використовуються у дезінфекційних засобах.
- Фенолформальдегідні смоли — пластмаси, клейові матеріали.
- Гідрохінон — антиоксидант, компонент фотопроцесів.

◆ 7. Якісні

реакції

Реакція	Реагент	Ознака
3 FeCl ₃	залізо(III) хлорид	фіолетове забарвлення
3 Br ₂	бромна вода	білий осад 2,4,6-трибромфенолу
3 NaOH	луг	утворення феноляту, розчинення фенолу

◆ 8. Тестові завдання КРОК

1. До безбарвного розчину фенолу додали розчин FeCl₃. Випав фіолетовий колір.

Реакція підтверджує наявність:

A. Альдегідної групи

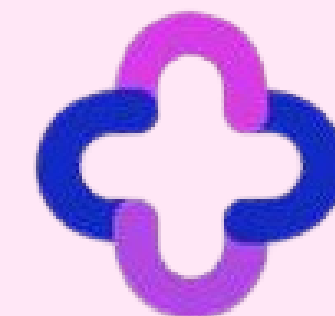
B. Карбонільної групи

C. Гідроксильної групи в ароматичному кільці

D. Карбоксильної групи

E. Аміно-групи

☒ C. Гідроксильної групи в ароматичному кільці

2. Фенол реагує з бромною водою. Утворюється білий осад. Вкажіть продукт реакції:

А. Бензол

В. Нітрофенол

С. 2,4,6-Трибромфенол

Д. Фенолят натрію

Е. Хлорфенол

☒ С. 2,4,6-Трибромфенол

3. Фенол є слабкою кислотою, тому реагує з:

А. H_2SO_4

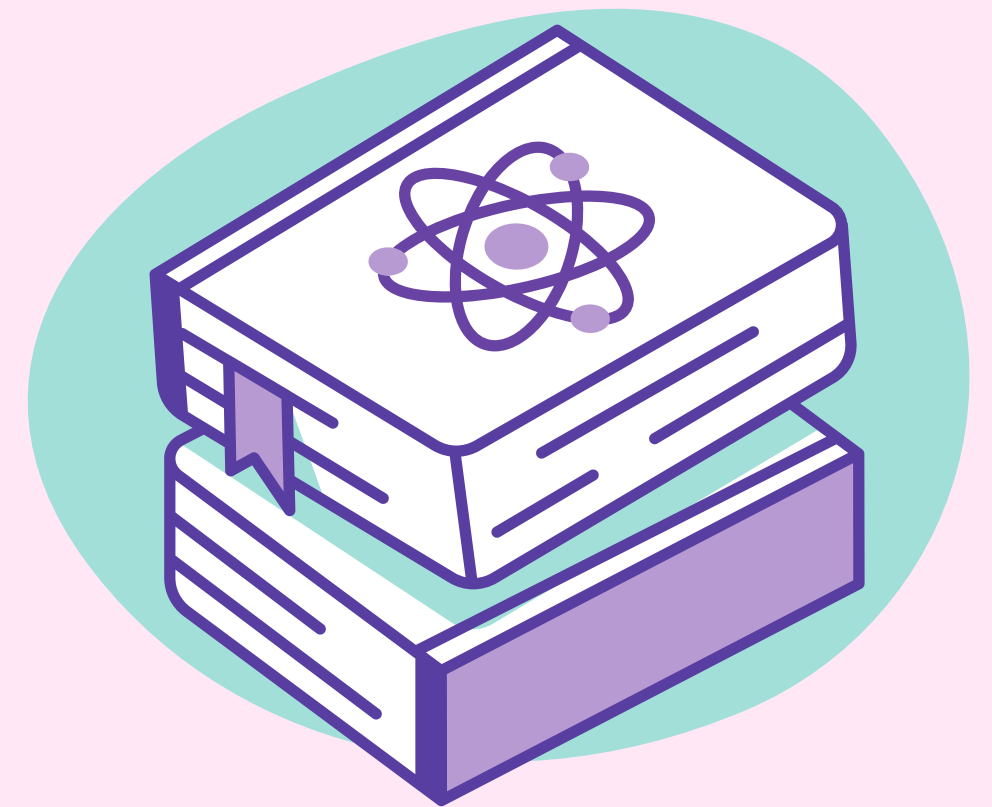
В. NaOH

С. Na_2CO_3

Д. HNO_3

Е. FeCl_3

☒ В. NaOH

4. При окисненні гідрохінону утворюється:

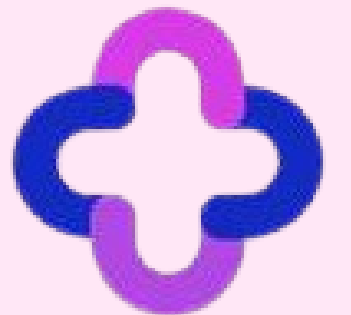
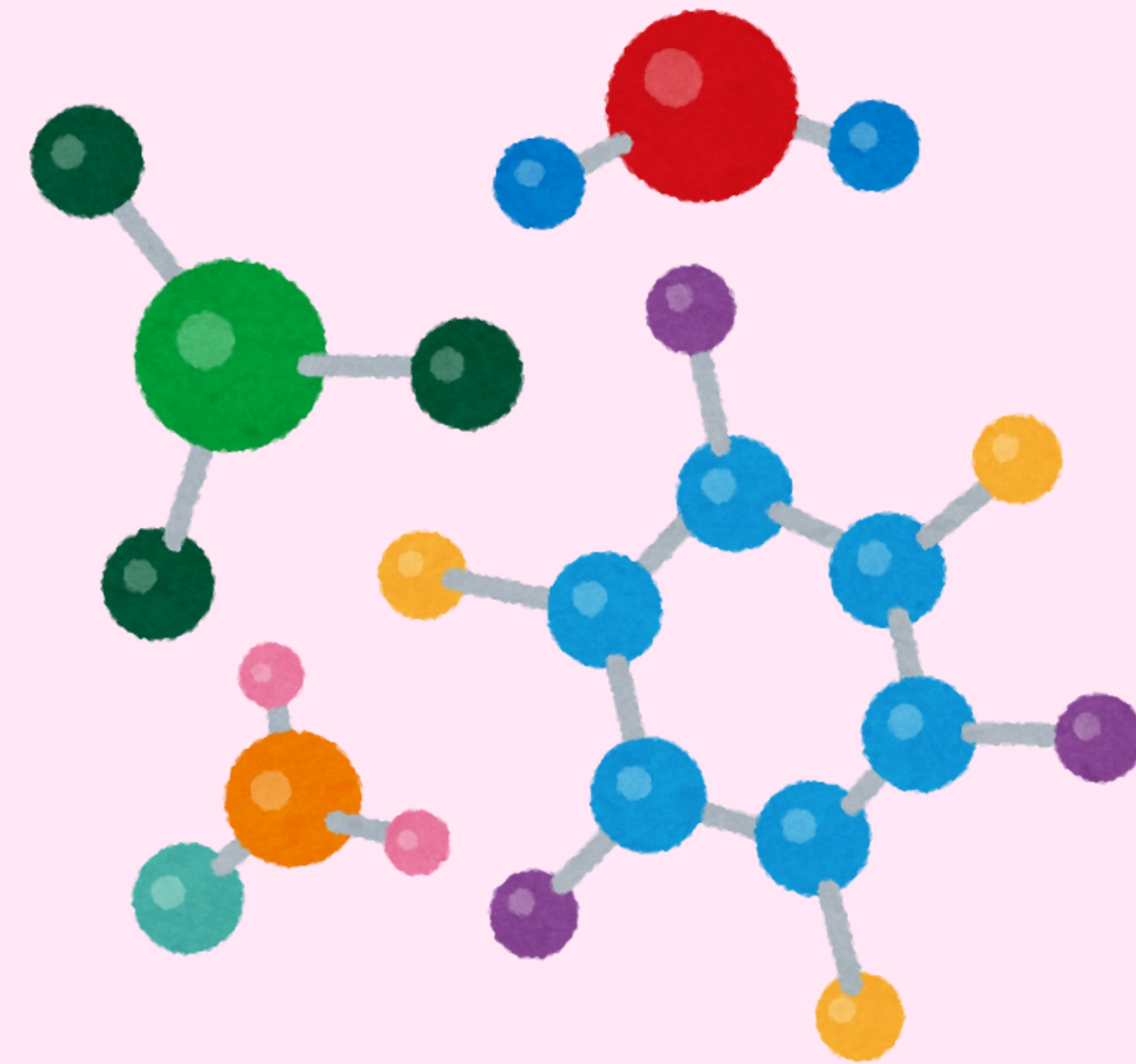
- А. Бензальдегід
- В. П-бензохінон
- С. Катехол
- Д. Резорцин
- Е. Фенол

☒ В. П-бензохінон

5. У лабораторії **фенол** можна виявити за допомогою:

- А. $\text{Cu}(\text{OH})_2$
- В. **FeCl_3**
- С. KMnO_4
- Д. Na_2CO_3
- Е. AgNO_3

☒ В. FeCl_3

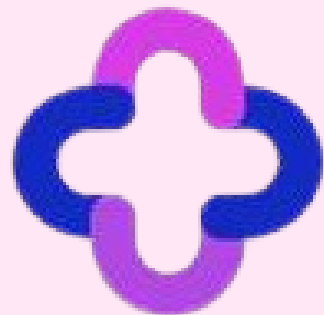

9. Стислий підсумок

Ознака	Фенол
Природа -ОН	при ароматично
Кислотність	більша
Реакція з NaOH	+
Реакція з FeCl ₃	фіолетовий колір
Отруйність	сильна

АЛЬДЕГІДИ ТА КЕТОНИ

◆ 1. Визначення

Альдегіди й кетони — це карбонільні сполуки, які містять функціональну групу C=O (карбонільна група).

Вони належать до оксигеновмісних органічних сполук.

◆ 2. Загальна формула

Якщо $R' = H \rightarrow$
альдегід

Якщо $R' \neq H \rightarrow$ кетон

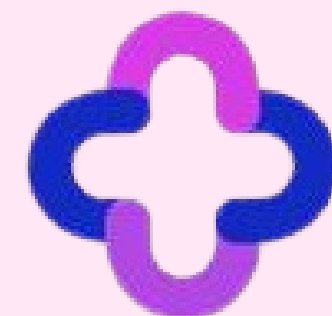
◆ 3. Номенклатура

1 Назви утворюють від назв відповідних вуглеводнів із заміною суфікса -ан на -аль (для альдегідів) або -он (для кетонів):

- метан $\rightarrow$ метаналь
- бутан $\rightarrow$ бутаналь
- пропан $\rightarrow$ пропанон

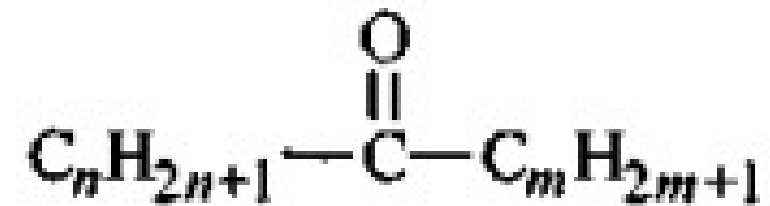
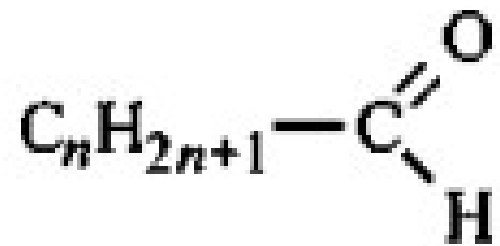
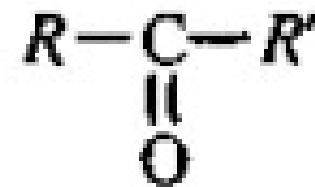
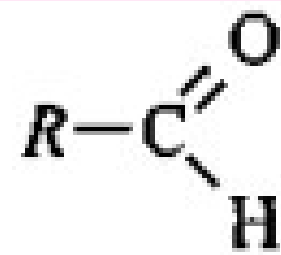
2 У замісниковій номенклатурі:

- -CHO $\rightarrow$ форміл-група
- -CO- $\rightarrow$ оксо-група

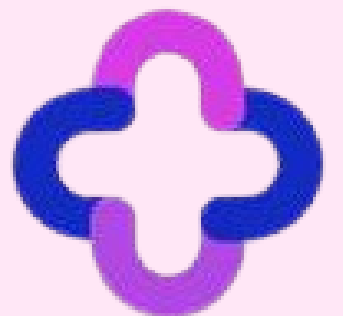

Альдегіди та кетони характеризуються тим, що містять однакову функціональну групу -C=O , яку називають карбонільною або оксогрупою. Тому ці сполуки називають оксосполуками або карбонільними сполуками. Альдегіди та кетони відрізняються за характером атомів, що оточують карбонільну групу: у альдегідів хоча б одна з валентностей Карбону карбонільної групи витрачається на зв'язок з Гідроґеном. У кетонів обидві валентності карбонільної групи витрачаються на зв'язок з вуглеводневими залишками:

Загальна формула
альдегідів

Загальна формула
кетонів

◆ 4. Класифікація

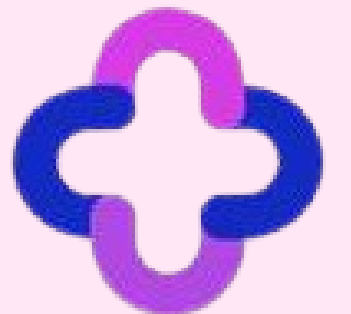
Тип	Загальна формула	n
Альдегід	R-CHO	0
Кетон	R-CO-R	0

◆ 5. Фізичні властивості

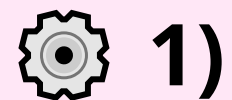
- Низькомолекулярні — леткі рідини з різким запахом.
- Добре розчинні у воді (завдяки утворенню водневих зв'язків).
- Більш полярні, ніж вуглеводні або ефіри.
- Не утворюють внутрішніх водневих зв'язків → t° кипіння нижча, ніж у спиртів.

◆ 6. Хімічні властивості

Основою реакцій є **карбонільна група**, де атом С електрофільний, а атом О — нуклеофільний.

1)

Відновлення

Альдегіди → первинні
спирти

Кетони → вторинні спирти

2) Окиснення

- Альдегіди легко окиснюються до карбонових
- **Кислоти** не окиснюються в м'яких умовах.

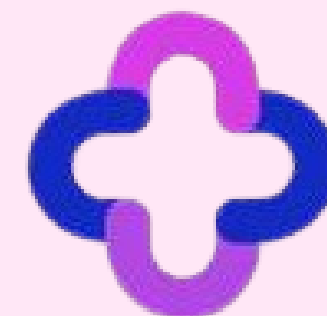
Це головна відмінність між альдегідами та кетонами

зміяккісні реакції на альдегідну
групу

Кетони не дають цих
реакцій.

⚙ 4) Приєднання гідроксиламінів, гіdraзинів, тощо
→ утворення оксимів, гіdraзонів, фенілгіdraзонів.

Застосовується в ідентифікації карбонільних сполук.

⚙ 5) Реакція з HCN (ціангідринна

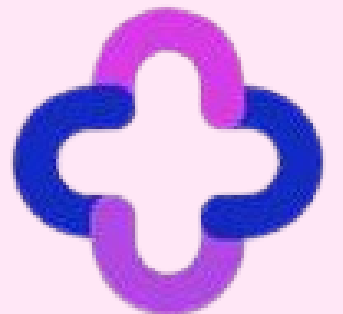
⚙ 6) Поліконденсація (альдольна реакція)

Два молекули альдегіду при наявності лугу утворюють β-гідроксиальдегід:

→ при нагріванні → α,β-ненасичений альдегід (кротоновий альдегід).

⚙ 7) Взаємодія з алкоголями (утворення

◆ 7.

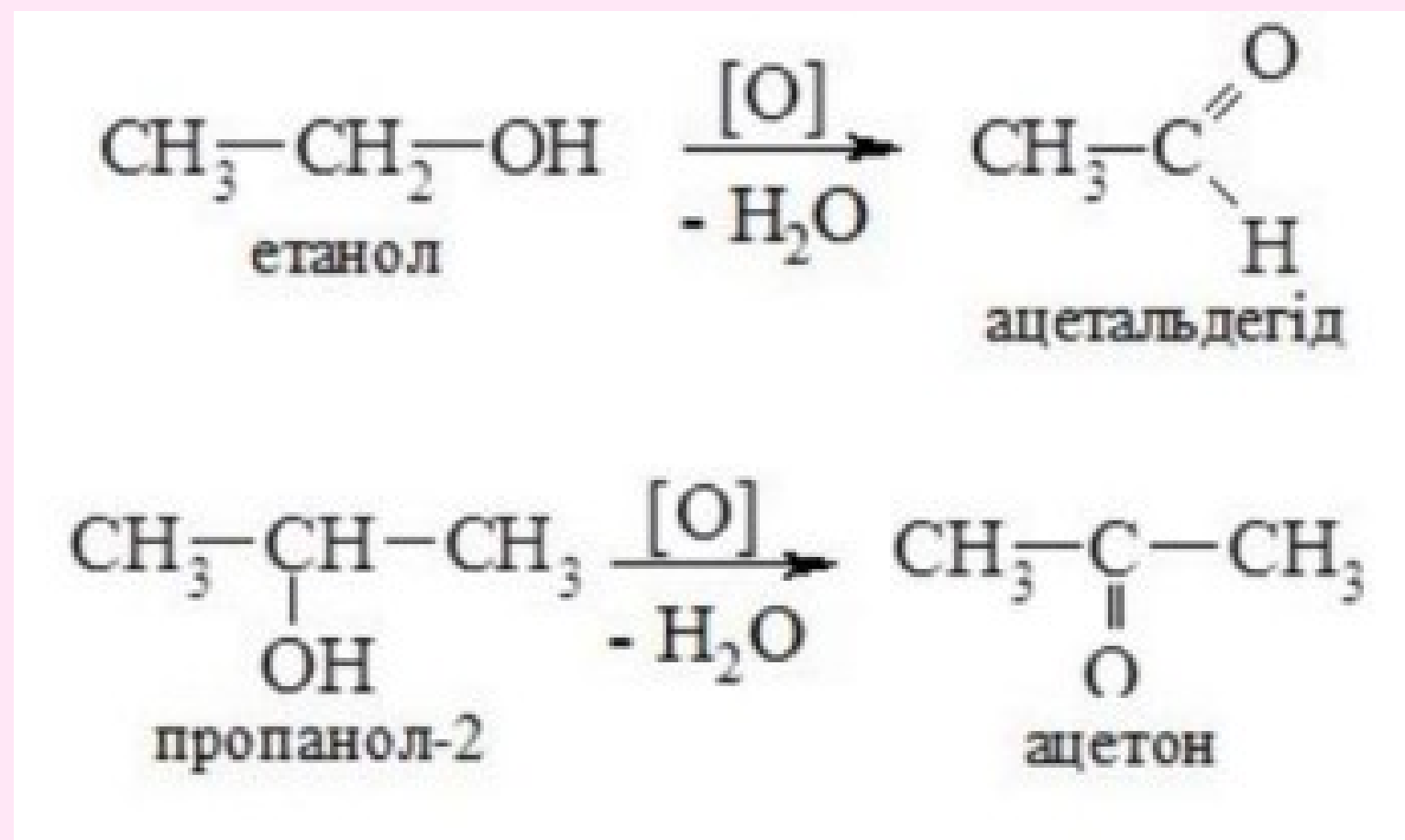
- 1 Окиснення первинних спиртів **Отримання**
 $RCH_2OH + [O] \rightarrow RCHO + H_2O$ (каталітичне або хімічне)
- 2 Окиснення вторинних спиртів → кетони
 $R_2CHOH + [O] \rightarrow R_2CO + H_2O$
- 3 Дегідрування спиртів
 $CH_3CH_2OH \rightarrow CH_3CHO + H_2 \quad (Cu, t^\circ)$
- 4 Гідратація алкінів
 $CH \equiv CH + H_2O \rightarrow CH_3CHO$ (для ацетилену → етаналь)

◆ 8. Застосування

- Формальдегід — дезінфікуючий, антисептик, фіксуючий агент, у складі формаліну (розчин ~40%).
- Ацетальдегід — проміжний продукт синтезу оцтової кислоти, ацетону.
- Ацетон — розчинник, антисептик, засіб для знежирення.
- Бензальдегід — ароматизатор (мигдальний запах), лікарська сировина.

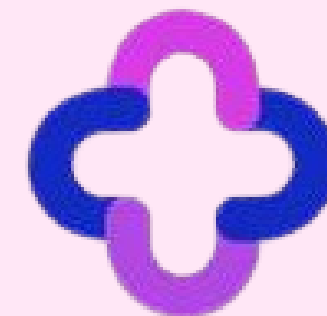
◆ 9. Медико-біологічне значення

Альдегідні групи присутні в вуглеводах (глюкоза, маноза).

Кетонна група — у фруктозі, ацетооцтовій кислоті.

Формальдегід у великих дозах токсичний (ураження ЦНС, печінки, нирок).

Ацетон — кетонне тіло, що з'являється при цукровому діабеті.

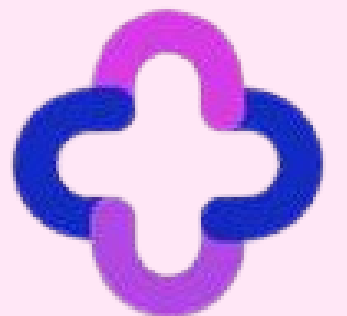
◆ 10. ТЕСТИ КРОК-1

1. Речовина реагує з $[\text{Ag}(\text{NH}_3)_2]\text{OH}$ з утворенням срібного дзеркала. Яка це сполука?

- А. Ацетон
- В. Етаналь
- С. Етанол
- Д. Етиловий ефір
- Е. Пропанон
- ☒ В. Етаналь

2. При окисненні ацетальдегіду утворюється:

- А. Ацетон
- В. Етанол
- С. Оцтова кислота
- Д. Пропанова кислота
- Е. Етилен
- ☒ С. Оцтова кислота

3. Кетони не реагують з реактивом Толенса, тому що:

- A. Не містять карбонільної групи
- B. Не здатні окиснюватися в м'яких умовах
- C. Є сильними кислотами
- D. Є солями

☒ B. Не здатні окиснюватися в м'яких умовах

4. Формальдегід входить до складу:

- A. Глюкози
- B. Формаліну
- C. Оцтової кислоти

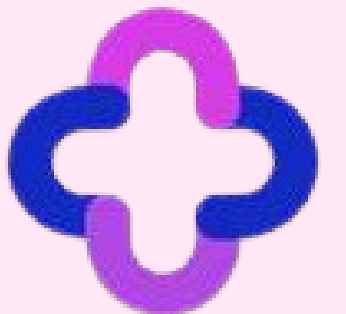
☒ B. Формаліну

5. Речовина дає реакцію «срібного дзеркала» і окиснюється до кислоти.

Це:

- A. Етаналь
- B. Етанол
- C. Пропанон

☒ A. Етаналь

6. Кетенова група міститься у
сполуці:

А. Етаналь

В. Пропанон

С. Метаналь

☒ В. Пропанон

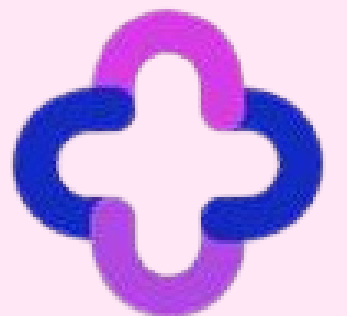
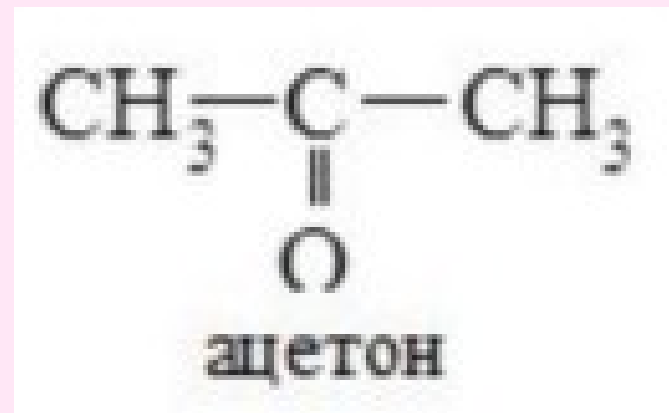
7. У пацієнта з діабетом у сечі виявлено кетенові тіла. Назвіть представника
кетенових тіл:

А. Ацетон

В. Формальдегід

С. Оцтова кислота

☒ А. Ацетон

◆ 11. Коротке порівняння альдегідів і
кетонів

Означ.	Альдегід
Група	-CHO
Означення	альдо - ок
Реакція Толленса / Фелінга	+
Гідратация алькіна	утворює ал

